

СУЧАСНА УКРАЇНЬСЬКА ЛІТЕРАТУРА В ПОЗАКЛАСНОМУ ЧИТАННІ ЯК ІНСТРУМЕНТ АНТИКОЛОНІАЛЬНОЇ ОСВІТИ

Давидова Вікторія

*Університет Григорія Сковороди в Переяславі
м. Переяслав, Україна*

З огляду на російсько-українську війну, що триває, сучасні процеси глобалізації, інтенсифікацію міжкультурних контактів ключовим викликом постає збереження сталої національної ідентичності. Українське суспільство потребує такої моделі освіти, що критично переосмислює імперські та колоніальні наративи, утворює власну історичну пам'ять і підтримує мовно-культурну самобутність. У цьому контексті сучасна українська література, а насамперед твори військових письменників і волонтерів, виступає ефективним інструментом антиколоніальної освіти, пропонуючи здобувачам освіти переконливі приклади опору, громадянської мужності та відповідальності.

Водночас значним обмеженням є мала кількість годин, відведених на позакласне читання, під час якого учні можуть ознайомлюватися з творами новаторського спрямування, зокрема авторами, що безпосередньо пережили досвід війни. Вагома роль належить професійним рішенням учителя: дехто надає перевагу здебільшого «побутовій» прозі, тоді як інші, навпаки, фокусуються переважно на виключно воєнній проблематиці. Оптимальною видається збалансована добірка текстів, що забезпечує і світоглядне, і емоційно-етичне виховання, не втрачаючи при цьому критичного антиколоніального виміру.

Дослідивши програми рівня стандарту та профільного рівня, виділяємо такі твори, які порушують питання антиколоніального та виносяться на позакласне читання: Сергій Жадан – «Месопотамія», «Ворошиловград»; Юрій Андрухович – «Рекреації», «Московіада», «Дванадцять обручів», «Моя остання територія»; Оксана Забужко – «Сестро, сестро», «Тут могла б бути ваша реклама»; Олександр Ірванець – «Харків. 1938»; Василь Шкляр – «Залишенець», «Маруся»; Катерина Калитко – «Містерія», «Земля загублених, або Маленькі страшні казки»; Марія Матіос – «Армагедон уже відбувся», «Москалиця»; Євгенія Кононенко – «Імітація», «Ностальгія»; Галина Пагутяк – «Слуга з Добромиля», «Королівство», «Урізька готика», «Магнат», «Сентиментальні мандрівки Галичиною»; Тania Мальярчук – «Божественна комедія»; Сергій Процюк – «Інфекція», «Десятий рядок», «Під крилами великої Матері»; Юрій Іздрик – «Воццек»; Євген Гуцало – «Ментальність орди»; Василь Голобородько – «Українські птахи в українському краєвиді».

Водночас наявні переліки позакласного читання залишаються методично й репрезентативно неповними щодо корпусу сучасної воєнної прози, документалістики та есеїстики. Зокрема, поза увагою шкільних програм і типових рекомендацій часто опиняються автори, чия творчість формує актуальний антиколоніальний дискурс, – Максим Ролдугін, Валерій Пузік, Олександр Михед, Катерина Пилипчук, Володимир В'ятрович та ін. Їхні тексти репрезентують свідчення безпосередніх учасників і дослідників подій, поєднують естетичну форму з етикою відповідальності, працюють із тематикою пам'яті, мовної й культурної суб'єктності, демістифікують імперські наративи та фіксують досвід спротиву у приватному й публічному вимірах.

Ігнорування описаної лінії призводить до канонічної асиметрії, позаяк учні отримують обмежений погляд на сучасну літературу як інструмент деколонізації, тоді як новітні тексти, насамперед фронтова репортажність, есеї свідчень, поетичні цикли війни – забезпечують саме той «живий» матеріал, що корелює із завданнями громадянської освіти, медіаграмотності та формування критичного мислення. З огляду на це доцільним є цільове розширення списків позакласного читання за такими критеріями добору:

- 1.релевантність антиколоніальній проблематиці (демонтаж імперських міфів, віднова історичної суб'єктності, утвердження української мови);
- 2.документальність як форма етики пам'яті;
- 3.методична придатність для міжпредметної інтеграції (історія, громадянська освіта, медіагігієна);
- 4.вікова та емоційна доцільність.

Письменники, що прийшли з фронту чи волонтерських середовищ, змінюють орієнтир шкільного читання. С. Жадан поєднує міську чутливість із етикою взаємопідтримки: його поезія й проза показують, як локальні історії виживання та взаємодопомоги формують спільну пам'ять і опір. Водночас А. Чех, працюючи на стику фронтового щоденника й художньої прози, послідовно повертає право на першу особу, тобто право говорити про війну «без коментарів» й колоніальних нашарувань. І. Павлюк демонструє, що навіть жанрово динамічні тексти можуть бути інтелектуально відповідальними, адже вони викривають дезінформацію, тримають фокус на гідності й правді як публічному благу. М. Кідрук вибудовує міст до майбутнього, влітаючи в прозу технологічні та наукові сюжети, у його текстах помітна модерна українська суб'єктність, що мислить поза колоніальними рамками. У ширшому полі воєнної есеїстики й репортажу важливими є голоси Т. Горіха Зерня, А. Любки, О. Михеда та ін., які з

документальною точністю збирають свідчення, зокрема оповіді про щоденну етику, локальні історії, волонтерські маршрути.

Дидактичний потенціал означеного корпусу текстів у позакласному читанні очевидний. По-перше, вони природно розвивають критичне мислення та медіагігієну, бо учні вчаться розрізняти факт і інтерпретацію, бачити позицію оповідача, ідентифікувати маніпулятивні наративи. По-друге, ці твори працюють із мовною політикою через практику. Очевидно, що лексика війни, волонтерства, міської топографії, нові смисли й неологізми формують відчуття української мови як сучасної, потужної, достатньої для будь-якого комунікативного завдання. По-третє, автобіографічні й репортажні тексти створюють у класі простір емпатії, бо учні вчаться слухати, співпереживати, ставити точні запитання, бачити, як особисте переростає в історичне, а також як формується колективна пам'ять.

Організаційно позакласне читання означених творів добре поєднується з формами, що підсилюють агентність учнів. У читацьких клубах і під час рольових читань можна зіграти «голос героя» й зіставити його з авторською інтонацією, розгорнути дебати «свідок проти коментатора». Формат booktalk чи короткого буктрейлера дозволяє за кілька хвилин окреслити, який саме імперський міф руйнує текст і як це зроблено на рівні сюжету, образів і мови. «Мовна лабораторія» зі збором тематичної лексики війни та допомоги формує міні-глосарій класу й водночас показує, як змінюються значення слів у час потрясінь. Подкасти або есе «Своїми словами», інтерв'ю з місцевими ветеранами й волонтерами, співвіднесені з прочитаними текстами, закріплюють навички етичної комунікації та рефлексії.

Сучасна українська література – це насамперед тексти авторів, пов'язаних із фронтом і волонтерством. Такі письменники дають школі змістовний, етично вмотивований матеріал для позакласного читання як практики антиколоніального виховання. Вона надає учням мову для осмислення травми й гідності, пропонує моделі відповідальної суб'єктності та демонструє українську культуру як модерну, самодостатню, конкурентну. Її системне впровадження у шкільну практику зміцнює культурний суверенітет, розвиває критичне мислення та формує ті громадянські компетентності, без яких неможливо жити в світі після імперії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Міністерство освіти і науки України. Українська література. 10-11 класи: програма (профільний рівень), 2017. URL: <https://osvita.ua/school/program/program-10-11/58820/> (дата звернення: 25.09.2025).
2. Міністерство освіти і науки України. Навчальні програми для 10-11 класів (Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти, 2011): Українська література (рівень стандарту / профільний рівень). URL: <https://mon.gov.ua/osvita-2/zagalna-serednya-osvita/osvitni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv> (дата звернення: 25.09.2025).
3. Українська література: навчальна програма для 10-11 класів (рівень стандарту). Затверджено наказом МОН України від 23.10.2017 № 1407. URL: <https://osvita.ua/school/program/program-10-11/58819/> (дата звернення: 25.09.2025).